

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ "ISTORIE, CIVILIZAȚIE, CULTURĂ"

**PATRONAJUL ARTISTIC AL FAMILIEI KÁROLYI ÎN CAREI ȘI ÎMPREJURIMI ÎN
SECOLUL XVIII**

*

– rezumatul tezei de doctorat –

**Conducător științific:
PROF. UNIV. DR. KOVÁCS ANDRÁS**

**Doctorand:
BARA JÚLIA**

Cluj-Napoca

2012

CUPRINS

1.	
Introducere.....	5
1.1. Organizarea lucrărilor de construcție în epoca barocului. Desfășurarea lucrărilor pe domeniile aristocrației maghiare.....	5
1.2. Istoricul cercetării. Izvoarele folosite.....	7
2. Familia Károlyi.....	11
3. Istoria domeniului strămoșesc al familiei Károlyi din Carei.....	13
3.1. Creșterea domeniilor familiei Károlyi.....	13
3.2. Posesiunile domeniului din Carei aparținătoare familiei Károlyi.....	15
3.3. Istoria localității Carei și a domeniului familiei Károlyi până la pacea de la Satu Mare.....	17
3.4. Istoria localității Carei și a domeniului familiei Károlyi de la pacea de la Satu Mare și până în timpul lui Antal Károlyi (1732–1791)	24
3. 5. Carei, reședința familiei Károlyi. Istoria cetății până la jumătatea secolului XVIII-lea.....	28
4. Scurtă istorie privind construcțiile patronate de Sándor Károlyi (1669–1743)	33
4.1. Lucrările de refacere a bisericii mănăstirii benedictine din Căpleni.....	34
4.2. Ordinul piarist în Carei.....	35
4.2.1. Primii membri ai ordinului și înființarea primei mănăstiri piariste din Carei.....	35
4.2.2. Biserica parohială a „Tuturor Sfinților” din Carei, prima biserică mănăstirească a piariștilor.....	40
4.3. Reînființarea și restaurarea bisericilor parohiale (Urziceni, Moftinu Mare, Foieni, Beltiug, Ardud)	45
4.4. Construirea unor capele (Carei, Olcsva, Ardud)	45
4.5. Castele (Olcsva, Ardud)	47
5. Mecenatul contelui Ferenc Károlyi (1705–1758)	49
6. Patronajul artistic al contelui Antal Károlyi (1732–1791)	51
6.1. Activitatea arhitectului Franz Sebastian Rosenstingl în slujba lui Antal Károlyi.....	53

6.1. 1. Viața și activitatea anterioară a lui Franz Sebastian Rosenstingl.....	53
6.1. 2. Istoricul construirii bisericii piariste „Sfântul Iosif de Calasanz” din Carei.....	61
6.1. 2. 1. Împrejurările construcției. Istoricul cercetării.....	61
6.1. 2. 2. Pregătirea lucrărilor de construcție	64
6.1. 2. 3. Debutul construcției (1769)	67
6.1. 2. 4. Construirea bisericii între anii 1770–1773	68
6.1. 2. 5. Reluarea lucrărilor de construcție între anii 1774–1777.....	71
6.1. 2. 6. Finalizarea construcției (1778–1779) și organizarea lucrărilor de amenajare interioară a bisericii.....	72
6. 1. 2. 7. Aspectul actual al exteriorului și al interiorului bisericii.....	79
6.1. 2. 8. Picturile baroce ale altarelor.....	84
6. 1. 2. 8. 1. Altarul principal	88
6. 1. 2. 8. 2. Altarele laterale.....	91
6. 1. 2. 8. 2. A. Altarul Sfântului Ioan Nepomuk.....	91
6. 1. 2. 8. 2. B. Altarul Sfintei Treimi.....	92
6. 1. 2. 8. 2. C. Altarul celor trei sfinți regi maghiari	93
6. 1. 2. 8. 2. D. Altarul Sfântului Andrei de Avellino.....	94
6. 1. 4. 6. 2. E. Altarul Sfântul Anton de Padova.....	95
6. 1. 2. 8. 2. F. Altarul Sfântul Iosif.....	95
6. 1. 2. 9. Lucrările ulterioare de reconstrucție și restaurare ale bisericii..	95
6. 1. 3. Proiectul lui Rosenstingl pentru reconstrucția cetății din Carei. Lucrări minore de renovare.....	99
6. 1. 4. Palatul comitatului din Carei.....	101
6. 1. 5. Școala națională (<i>Nationalschule</i>) din Carei.....	103
6. 1. 6. Proiectele nerealizate ale castelului din Viile Carei.....	105
6. 1. 6. 1. Proiectul lui Rosenstingl.....	105
6. 1. 6. 2. Proiectul lui Franz Anton Hillebrandt.....	108
6. 1. 6. 3. Proiectul lui Florian Dom.....	109
6. 1. 6. 4. Proiectul lui Jean-Baptiste D’Avrange.....	111

6. 1. 6. 1. 5. Pregătirea și întreruperea lucrărilor de construcție ale noului castel.....	112
6. 1. 7. Contribuții Lucrări mai puțin însemnate ale lui Rosenstingl pentru familia Károlyi.....	114
6. 1. 8. Importanța activității din Carei a lui Rosenstingl.....	114
6. 2. Activitatea arhitectului Josef Bittheuser (1755–1828) pe domeniul familiei Károlyi.....	115
6. 2. 1. Istoricul și importanța cercetării.....	116
6. 2. 2. Date biografice.....	117
6. 2. 3. Activitatea lui Bittheuser în cadrul organizației domeniiale pentru construcții din Carei.....	118
6. 2. 4. Bisericile proiectate de Bittheuser.....	120
6. 2. 4. 1. Biserica din Foieni (constr. 1783–1785)	120
6. 2. 4. 2. Biserica din Șandra (constr. 1783–1787)	124
6. 2. 4. 3. Biserica din Petrești (constr. 1784–1786)	128
6. 2. 4. 4. Biserica din Moftinu Mare (constr. 1793–1797)	130
6. 2. 4. 5. Extinderea bisericii reformate din Carei.....	133
6. 2. 4. 5. 1. Extinderea bisericii reformate din Carei (constr. turnului 1792–1793; extindere 1796–1798)	133
6. 2. 4. 5. 2. Restaurări ulterioare, starea actuală a bisericii.....	136
6. 2. 5. Rolul lui Bittheuser în prima etapă de construcție a clădirilor episcopale din Satu Mare.....	138
6. 2. 6. Lucrări mai puțin însemnate ale lui Bittheuser.....	142
6. 2. 6. 1. Proiectul de restaurare a capelei Sfintei Treimi din Carei. Proiectul de construcție a cramei din vecinătatea capelei.....	142
6. 2. 6. 2. Proiectul de construcție a școlii elementare din Carei.....	145
6. 2. 6. 3. Proiectul de construcție pentru Hanul cu Cerb din Carei.....	145
6. 2. 7. Lucrările de reconstruire ale cetății din Carei (1792–1794)	146
6. 3. Amenajarea interioară a castelului din Carei în a doua jumătate secolului XVIII și începutul secolului XIX.....	151

6. 3. 1. Ansamblul și amenajarea interioară a castelului înainte de reconstruire, pe baza inventarelor.....	151
6. 3. 2. Amenajarea și interioarele castelului baroc conform inventarelor.....	155
6. 3. 2. 1. Încăperile de la parter.....	157
6. 3. 2. 2. Încăperile de la etaj.....	157
6. 3. 2. 3. Aripa „exterioară” a castelului dinspre grădină.....	159
6. 3. 2. 4. Capela.....	159
6. 3. 2. 5. Galeria strămoșilor familiei Károlyi.....	160
6. 4. Parcul englezesc al castelului din Carei.....	187
Concluzii.....	193
Lista de abrevieri.....	195
Izvoare arhivistice.....	195
Bibliografie.....	199
Lista ilustrațiilor.....	211
Lista anexelor.....	225
Anexe.....	227
Tabele de imagini (81)	291

Cuvinte-cheie:

arhitectură, construcții, baroc, patronaj artistic, aristocrație, iconografie, piarist, cetate, castel, parc englezesc, galeria strămoșilor, portret, biserică parohială, capelă, criptă, Antal Károlyi, József Károlyi, Franz Sebastian Rosenstingl, Josef Bittheuser, Franz Sieber, Johann Ignaz Cimbäl, Martin Stremfidel, Miklós Ybl, Miklós Révai, Florian Dom, Franz Anton Hillebrandt, Jean-Baptiste D'Avrange, Carei, Satu Mare, Căpleni, Foieni, Pertrești, Șandra, Moftinu Mare

Rezumat

Lucrarea de față este consacrată patronajului artistic al familiei Károlyi în Carei și în localitățile vecine, preocupându-se în primul rând de construcțiile din a doua jumătate a secolului XVIII, inițiate de contele Antal Károlyi (1732–1791) și de fiul său, József Károlyi (1768–1803).

În domeniul strămoșesc al familiei Károlyi, care își avea reședința la Carei, s-a pornit o intensă activitate de construcții în perioada de după pacea de la Satu Mare (1711), în timpul lui Sándor Károlyi (1669–1743). El a pus accent mai ales pe creșterea forței economice a moșiei și pe repopularea acesteia prin colonizări, iar majoritatea construcțiilor demarate în această perioadă a constat în renovarea și punerea în funcțiune a unor clădiri vechi și aflate în ruină. Barocul matur s-a dezvoltat în această zonă abia în primele decenii ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, prin operele unor renumiți arhitecți (Giovanni Battista Ricca, Franz Sebastian Rosenstingl, Franz Anton Hillebrandt) și maeștri străini. Din acel moment familia Károlyi a devenit una dintre cele mai importante și înstărite familii de aristocrați maghiari, iar poziția lor socială a favorizat, pe lângă construcțiile rezidențiale, modernizarea și transformarea radicală a aspectului arhitectural al orașului Carei, care era atât reședința familiei, cât și centrul comitatului Sătmar.

La creșterea numărului de construcții se adaugă și o exigență artistică, care este dată de proiectele unor arhitecți renumiți ai epocii, așa cum ne relevă documentele aflate în arhiva familiei păstrată la Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta. O parte dintre aceste proiecte de clădiri, câteva monumentale, cu destinații diferite, fie civile, ecleziastice, administrative sau gospodărești, nu au fost realizate, iar dacă s-au aplicat acele planuri, de mai multe ori au fost transformate sau dărâmate în următoarele secole.

Începând cu anii 1780 satele din jurul centrului domenal, precum și comunitățile protestante de pe moșiile familiei Károlyi au contribuit la aceste construcții. Numărul construcțiilor a crescut,

iar proiectarea și execuția clădirilor era realizată de o organizație permanentă de construcție, o echipă de lucru compusă din diferiți meșteri, zidari, pietrari, tâmplari, dulgheri, zugravi, topografi, ingineri calificați, condusă de arhitectul Josef Bittheuser, imigrat din Würzburg. El, pe lângă realizarea proiectelor de construcție sau de renovare, deținea și rolul de director al construcțiilor (*Baudirektor*), și printre responsabilitățile sale principale se număra organizarea și supravegherea ciclului complex al muncilor de pe șantier.

Datorită lipsei modelelor, arhitecților și meșterilor străini și scăderea voinței de reprezentare artistică a ctitorilor, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea construcțiile de pe domeniul familiei Károlyi au intrat într-o perioadă de decădere, lucru vizibil prin clădiri mai puțin voluminoase și prin subordonarea funcționalității calităților artistice. Până la începutul secolului XIX scade semnificativ și numărul construcțiilor domeniiale, iar treptat arhitectura civilă îi ia locul acesteia.

Izvoarele de cercetare

Domeniul familiei Károlyi se întindea în partea nord-vestică a Partiumului/României, iar centrul de odinioară a domeniului se află numai la 8 kilometri de frontiera între România și Ungaria, pe teritoriul României. Datorită așezării periferice, problema patronajului și construcțiile ctitorite de familia Károlyi nu au atras atenția istoricilor de artă, maghiari sau români. Totodată este de menționat că în ciuda faptului că edificiile construite din inițiativa și cu sprijinul financiar al familiei se află pe teritoriul României, majoritatea izvoarelor de arhivă legate de acestea se află în arhivele și colecțiile din Budapesta.

Lucrarea de față se bazează, în primul rând, pe analiza și interpretarea izvoarelor de arhivă.

Cercetările mele legate de patronajul artistic al familiei au început în 2006, cu analiza și interpretarea documentelor legate de istoricul construcției și amenajarea interioară a bisericii piariste din Carei. Am extins aceste cercetări cu altele arhivistice și de teren în Carei, Căpleni, Petrești, Foieni, Șandra, Moftinu Mare și Satu Mare. Documentele relevante au fost cercetate în diferite locații și instituții: arhiva fostei mănăstiri piariste din Carei (azi arhiva parohială), Arhiva Diezezei Romano-Catolice de Satu Mare, Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, colecția de fonduri ale familiei Károlyi din Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta (Magyar Országos Levéltár, Budapesta), Arhiva Centrală a Provinciei Piariste Maghiare (Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára, Budapest), Arhiva Capitalei Budapesta (Budapest Főváros

Levéltára, Budapest). În aceste arhive am reușit să parcurg o serie de documente de importanță deosebită, necunoscute până acum.

Cercetările arhivistice au fost completate de Colecția de Regeste ale Institutului de Istoria Artei al Academiei Maghiare (Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, Levéltári Regesztagyűjtemény, Budapest). Fișele cu privire la documentele de arhivă din Arhiva familiei Károlyi din această colecție au facilitat orientarea prin volumul considerabil al arhivei familiei. O parte din portretele ce au aparținut galeriei strămoșilor familiei Károlyi din interiorul castelului din Carei – pe care am reconstituit-o cu ajutorul inventarelor și facturilor contemporane – le-am identificat și studiat în Galeria Istorică Națională din Muzeul Național Maghiar și din fostul palat al familiei Károlyi, astăzi Muzeul Literaturii Petőfi.

Dintre documentele din arhiva familiei (Arhiva Națională Maghiară din Budapesta) o deosebită importanță o are bogata colecție de planuri arhitecturale (T 20) și de corespondență (P 398), documentele înregistrate și introduse în inventare și indice începând cu secolul XVIII (P 392), documentele personale ale lui Ferenc, Antal și József Károlyi (P 1501–1503), protocoale și socoteli ale Inspectoratului din Carei (P 397), fondul Éble Gábor (P 417) și documentele familiei Bittheuser (P 1511).

Structura lucrării

Lucrarea este structurată în șase capitole, divizate în subcapitole, ilustrată cu 81 de tabele de imagini aferente, urmate de concluzii, anexe, bibliografie, lista documentelor arhivistice, a prescurtărilor, a ilustrațiilor și a anexelor.

Partea introductivă (capitolul 1.) a tezei prezintă în linii mari organizarea lucrărilor de construcții din epoca barocului și practica construcțiilor pe domeniile aristocrației maghiare, urmată de prezentarea cercetărilor anterioare referitoare la istoria familiei Károlyi și ale patronajul artistic al acesteia precum și enumerarea celor mai importante tipuri de izvoare bibliografice sau arhivistice folosite. După acest capitol urmează două capitole (capitolul 2, 3.) prin care am încercat să prezentăm antecedentele și cadrul general în care s-au desfășurat construcțiile familiei, oprindu-ne asupra istoriei și a proprietăților funciare ale familiei, concentrându-ne asupra domeniului careian, format în jurul localității Carei.

În capitolul 3. oferim o scurtă prezentare a construcțiilor patronate de Sándor Károlyi, iar pe lângă acesta insistăm asupra colonizării șvabilor, asupra aducerii călugărilor piariști în vederea înființării primei mănăstiri piariste în Carei, a reînființării și restaurării unor biserici

parohiale – evenimentele care au avut efect asupra dezvoltării domeniului și au condus ulterior la sporirea numărului construcțiilor.

În capitolul 4. ne-am propus să oferim o prezentare succintă a vieții și activității contelui Ferenc Károlyi, care deși nu a patronat construcții însemnate, el a fost primul care s-a ocupat de transformarea cetății din Carei într-o reședință modernă, oferindu-i o calitate estetică și un confort sporit.

Următoarele două capitole se concentrează asupra problemei patronajului artistic a contelui Antal și József Károlyi de pe domeniul din Carei, structurate în jurul activității arhitecților Franz Sebastian Rosenstingl, profesor al Academiei din Viena și Josef Bittheuser, originar din Würzburg. Pe lângă prezentarea activității și însemnătatea acestora, ne-am concentrat asupra contribuției lor în realizarea unor proiecte arhitecturale, asupra analizei acestora și a clădirilor actuale, am stabilit o cronologie a construcției, și am identificat maiștrii zidari, aurari, stucatori, marmurari, pietrari, pictori, am stabilit unele analogii, am analizat decorul și amenajarea interioară, am evidențiat unele modificări sau construcții ulterioare, dar am accentuat și relația dintre arhitecții proiectanți sau/și executanți și clientul/comanditarul. Dintre cele mai importante opere realizate din această perioadă putem aminti biserica piaristă „Sfântul Iosif de Calasanz”, castelul Károlyi, palatul comitatului Sătmar, școala națională (*Nationalschule*) și elementară, biserica reformată, capela Sfânta Treime, Hanul cu Cerb din Carei, biserica parohială din Foieni, Șandra, Petrești și Moftinu Mare, etc.

Trebuie să remarcăm câteva subcapitole de o importanță deosebită.

În subcapitolul 6. 1. 6. prezentăm o serie de proiecte nerealizate în cazul unui castel din Viile Carei, întocmite de Franz Sebastian Rosenstingl, Franz Anton Hillebrandt, Florian Dom, Jean-Baptiste D'Avrange. Un interes deosebit pentru istoria castelului din Carei îl constituie construcțiile realizate între anii 1792–1794 – prezentate în subcapitolul 6. 2. 7. – când după planurile și supravegherea lui Josef Bittheuser cetatea din Carei a fost transformată într-un castel modern, iar în jurul ei a fost amenajat și un parc englezesc.

Câte un subcapitol a fost dedicat atât reconstituirii amenajării interioare cât și aranjării parcului castelului din Carei în a doua jumătate secolului XVIII și începutul secolului XIX.

La anexe am inserat 26 de izvoare scrise considerate cele mai importante și reprezentative cu privire la problemele dezbătute în disertație.

Cercetarea de față nu își propune să realizeze o prezentare completă a istoriei tuturor construcțiilor patronate de familia Károlyi care s-au desfășurat în a doua jumătate a secolului XVIII pe domeniul din Carei, scopul nostru fiind să oferim o sinteză a unei cantități numeroase de informații – de multe ori inedite și necunoscute de literatura de specialitate – referitoare la această temă și să punem la dispoziția cercetătorilor un suport documentar solid. Cu ajutorul volumului mare de izvoare aflate în colecții în diferite locații, uneori neordonate, rezultatele unor cercetări ulterioare pot completa, clarifica imaginea de ansamblu a patronajului, mecenaturii artistice a familiei Károlyi din Carei și împrejurimi.